KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA UGROŽENIH DIVLJIH BILJNIH I ŽIVOTINJSKIH VRSTA I IZAZOVI PRAVNE PRAKSE

Sažetak

Krivičnopravna zaštita predstavlja jedan od važnih delova sistema zaštite biodiverziteta, jer jasno šalje poruku o osudi ponašanja i aktivnosti koji negativno utiču na životnu sredinu i opstanak biljnih i životinjskih vrsta. Ovo je posebno značajno za zaštitu divljih vrsta koje su naročito ugrožene nekontrolisanom i preteranom eksploatacijom. U ovom radu se razmatra krivičnopravna zaštita ugroženih divljih vrsta, naročito u odnosu na zaštićene i strogo zaštićene vrste i šumske ekosisteme. Posebno se sagledavaju izazovi u krivičnopravnoj zaštiti životne sredine i biodiverziteta u Bosni i Hercegovini, Republici Srbiji, Crnoj Gori i Republici Hrvatskoj iz ugla efikasne primene krivičnih odredaba u praksi. Nakon sagledavanja različitih izazova, daju se preporuke za unapređenje krivičnopravne zaštite biodiverziteta.

Ključne reči: zaštita životne sredine, zaštita biodiverziteta, divlje biljne vrste, divlje životinjske vrste, zaštićene vrste, krivična dela protiv životne sredine.

1. Uvod

Raznovrsnost biodiverziteta je važan deo očuvanja ekosistema i života na zemlji. Biodiverzitet ima veliku ulogu u obezbeđivanju čiste vode, čistog vazduha i plodnog zemljišta. Korišćenje biljnih i životinjskih vrsta za ishranu, proizvodnju lekova i proizvodnju energije u ovoj fazi razvoja sveta je osnovni način opstanka čoveka. Procenjuje se da se oko 7000 biljnih vrsta koristi za ljudsku ishranu, a da se oko 70.000 vrsta koristi u oblasti tradicionalne i moderne medicine (Rawat & Agarwal, 2015, p. 21). Proizvodnja jedne trećine hrane u svetu, uključujući 87 od ukupno 113 useva, direktno ili indirektno zavisi od oprašivanja od strane insekata, slepih miševa ili ptica (Rawat & Agarwal, 2015, p. 21). Sva živa bića međusobno su povezana i ugrožavanje svakog od njih utiče na remećenje ekosistema i dovodi u pitanje i sam opstanak čoveka na zemlji.

Ekonomski i društveni razvoj čovečanstva od industrijske revolucije do danas zasnivao se na neograničenom i neodrživom korišćenju resursa planete, uključujući i neograničenu eksploataciju biodiverziteta. Milenijumska procena ekosistema (MA Ecosystem Assessment) ukazala je da su ljudi u poslednjih pedeset godina najviše narušili

* Doktor pravnih nauka, advokatica, Advokatska kancelarija Milena Banić, Srbija,
e-mail: milena.banic@gmail.com

ekosistem u celokupnoj ljudskoj istoriji zbog zadovoljenja svojih potreba za vodom, hranom, ogrevom, gorivom i tkaninama. To je prouzrokovalo do sada najveći gubitak biodiverziteta na zemlji (Alcamo & Bennett, 2005, p. 1). Prema poslednjim izveštajima, populacija vrsta na zemlji u periodu od 1970. do 2016. godine smanjena je za 68% (Grooten & Petersen, 2020, p. 10). Ovakav drastičan nestanak biodiverziteta zahteva efikasno uspostavljanje mehanizama za njegovo očuvanje, unapređenje i zaštitu. Naročito je važno da se zaštita hitno obezbedi onim vrstama koje su najugroženije, kako bi se sprečilo njihovo izumiranje.

Ovaj rad sagledava izazove u krivičnopravnoj zaštiti ugroženih divljih biljnih i životinjskih vrsta, kao dela zaštite biodiverziteta i životne sredine, naročito u odnosu na zaštićene i strogo zaštićene vrste i šumske ekosisteme. U radu se analiziraju krivična dela koja su od posebnog značaja za zaštitu ugroženih divljih biljnih vrsta, inkriminisana u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Republike Srbije i Republike Hrvatske, a u skladu sa Direktivom 2008/99/EC o zaštiti životne sredine kroz okvire krivičnog prava. Razmatraju se i upoređuju dostupni podaci o postupanjima tužilaštva i sudova u krivičnim delima protiv životne sredine iz ugla zaštite biodiverziteta u navedenim državama u regionu, koji ukazuju na izazove u praksi i daju se preporuke za unapređenje krivičnopravne zaštite ugroženih divljih biljnih i životinjskih vrsta.

2. Biodiverzitet i njegova preterana eksploatacija

Biodiverzitet se definiše kao „raznovernost organizama u okviru vrste, među vrstama i među ekosistemima i obuhvata ukupnu raznovernost gena, vrsta i ekosistema na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou” (Zakon o zaštiti životne sredine RS 2004, čl. 3). Tačan broj vrsta koje žive na planeti do sada nije poznat, već se zasniva na različitim metodama procene. Neki autori procenjuju da postoji između 3 i 100 miliona vrsta (May, 1988, pp. 1441–1449), dok drugi smatraju da postoji 8,7 miliona vrsta (Mora *et al*, 2011, p. 1). Neke vrste još uvek nisu dokumentovane u dovoljnoj meri. Tako Izveštaj o stanju biodiverziteta za hranu i poljoprivredu ukazuje da mnoge vrste koje su uključene u sistem proizvodnje useva, posebno mikroorganizmi i beskičmenjaci koji često žive u zemljištu nikada nisu dokumentovani (Bélanger & Pilling, 2019, p. 410).

Jedan od najvećih uzročnika gubitka biodiverziteta na zemlji je preterana eksploatacija biljnih i životinjskih vrsta, koja se zasniva na njihovom nekontrolisanom i preteranom iskorišćavanju (Grooten & Almond, 2018, p. 28). Preterana eksploatacija ima za cilj trgovinu biljnim i životinjskim vrstama radi sticanja profita ili radi namirenja ličnih potreba za hranom, ogrevom, odećom i drugim materijalnim dobrima. Ona najčešće obuhvata eksploataciju šuma i divljih biljnih i životinjskih vrsta, a temelji se na nelegalnim aktivnostima koje predstavljaju kršenje propisanih odredaba međunarodnog i nacionalnog zakonodavstva.

Sve divlje vrste mogu da budu predmet trgovine i preterane eksploatacije, ali je iz ugla gubitka biodiverziteta naročito zabrinjavajuća trgovina i preterana eksploatacija strogo zaštićenih i zaštićenih vrsta. Strogo zaštićene vrste su „vrste kojima preti opasnost od izumiranja, a zahvaćene su ili mogu da budu zahvaćene prometom. Promet ovih vrsta se može dozvoliti samo u izuzetnim slučajevima i mora da podleže naročito strogim

propisima kako se ne bi ugrožavao njihov opstanak i može se dozvoliti samo u izuzetnim slučajevima“ (Zakon o potvrđivanju Konvencije o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje faune i flore RS, 2001, čl. II, st. 1). Zaštićene vrste su vrste „kojima trenutno ne pretila opasnost od izumiranja, ali može da zapreti ukoliko se promet jedinki takvih vrsta ne podvrgne strogim propisima, kako bi se izbeglo da se te vrste koriste na način kojim se ugrožava njihov opstanak“ (čl. II, st. 2, tač. 1). To su najčešće vrste koje liče na vrste koje treba štititi.

Još jedan zabrinjavajući vid eksploatacije predstavlja krčenje i uništavanje šuma koje se sprovodi na ilegalan način, sečom ili oštećenjima stabala, bilo zbog prodaje i sticanja profita ili namirenja ličnih potreba. Ovaj vid eksploatacije ozbiljno zabrinjava jer utiče na degradaciju šumskih ekosistema koji predstavljaju jedan od osnova za obezbeđenje vazduha i života na zemlji.

3. Krivičnopravna zaštita ugroženih divljih biljnih i životinjskih vrsta

Zaštita i očuvanje biodiverziteta podrazumeva, s jedne strane, sprečavanje uništavanja i oštećivanja biljnih i životinjskih vrsta a, s druge strane, kontrolu njihovog korišćenja i prometa. Zaštita strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta sprovodi se zabranom korišćenja ovih vrsta ukoliko su u pitanju strogo zaštićene vrste ili ograničenjem korišćenja, ukoliko su u pitanju zaštićene vrste (Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva RS, 2010, čl. 3–6). Ograničenje korišćenja zaštićenih vrsta zasniva se na kontroli sakupljanja, korišćenja i prometa zaštićenih vrsta putem izdavanja različitih dozvola za sakupljanje divljih vrsta. Kada je u pitanju zaštita šumskih vrsta, koje ne spadaju u strogo zaštićene ili zaštićene vrste, njihovo sakupljanje i korišćenje takođe podleže različitim propisima dobijanja dozvola kojima se uređuje održivo upravljanje šumama, a u skladu sa programima za održivo korišćenje šuma koje donose pravna lica koja gazduju i upravljaju šumama (Zakon o šumama, 2010, čl. 59).

Uprkos propisanim ograničenjima, odnosno zabranama korišćenja ugroženih divljih biljnih i životinjskih vrsta i šumskih ekosistema kroz sistem izdavanja dozvola i vršenja inspeksijskog nadzora, u praksi postoje brojni slučajevi uništavanja i ugrožavanja ovih vrsta i njihovog ilegalnog prometa, čije efikasnije suzbijanje se može ostvariti jedino kroz krivično zakonodavstvo. Tako i Direktiva 2008/99/EC o zaštiti životne sredine kroz okvire krivičnog prava (u daljem tekstu: Direktiva 2008/99/EC) naglašava da iskustvo pokazuje da administrativne sankcije i mehanizmi naknade u okviru građanskog prava nisu dovoljni da se postigne potpuno poštovanje zakonodavnog okvira u oblasti zaštite životne sredine i da je potrebno postojeći sistem ojačati postojanjem krivičnih sankcija, kako bi se pokazala društvena osuda aktivnosti koje su štetne po životnu sredinu (Direktiva 2008/99/EC, uvod, tač. 2–3).

Prepoznavanje životne sredine, kao primarnog objekta zaštite u krivičnom pravu, razvija se paralelno sa razvojem ekološke svesti i novog koncepta održivog razvoja, kao odgovora na posledice neodrživih ekonomskih praksi koje su dovele do ozbiljnog zagađenja životne sredine. Održivi razvoj treba da bude takav da zadovolji sadašnje potrebe ljudi,

ali na način da ne ugrozi mogućnost da i buduće generacije zadovolje svoje potrebe (UN General Assembly, 1987).

U krivičnopravnoj teoriji postoje različita shvatanja o tome šta predstavlja zaštitni objekat krivičnih dela protiv životne sredine i da li je to životna sredina ili čovek. Neki autori idu više ka biocentričkom pristupu i životnu sredinu smatraju kao zaštićeno dobro *per se* (Lilić & Drenovak, 2010, p. 59), dok drugi smatraju da krivično pravo stoji na temeljima antropocentričkog pristupa¹ i da je zaštitni objekat dela protiv životne sredine isključivo čovek, odnosno njegovo pravo na zdravu životnu sredinu (Stojanović, 1995, p. 295; Joldžić, 2014, p. 166). U filozofskim pravcima biocentrizma, pa i ekocentrizma, koji su temelj koncepta održivog razvoja i ekološkog prava, sve više se prepoznaje da čovek nije jedino prioritetno biće na zemlji koje ima pravo da neograničeno koristi sve prirodne resurse radi zadovoljenja svojih potreba, već da je deo holističkog sistema koji čine sva živa bića. U skladu sa ovim shvatanjima zaštitni objekat krivičnih dela protiv životne sredine je i sama životna sredina, a u kontekstu zaštite biodiverziteta i biljni i životinjski svet na zemlji, odnosno ugrožene divlje biljne i životinjske vrste i šumski ekosistemi.

Krivična dela protiv ugroženih divljih biljnih i životinjskih vrsta i šumskih ekosistema propisana su u okviru grupe krivičnih dela protiv životne sredine (Krivični zakonik Republike Srbije, 2005, čl. 260–277, Krivični zakonik Republike Srpske, 2018, čl. 370–393, Kazneni zakon Republike Hrvatske, 2011, čl. 193–214), odnosno grupe krivičnih dela protiv životne sredine i uređenja prostora (Krivični zakonik Crne Gore, 2003, čl. 303–326c), odnosno protiv životne sredine, poljoprivrede i prirodnih dobara (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, 2003, čl. 303–322; Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, 2018, čl. 297–316). Sva dela inkriminisana u okviru grupe krivičnih dela protiv životne sredine mogu se dovesti u vezu i sa zaštitom biodiverziteta, direktno ili indirektno, imajući u vidu međusobnu povezanost svih prirodnih resursa za opstanak ekosistema na zemlji. Zato i ne čudi da je zakonodavac u nekim krivičnim delima kojima se inkriminiše zagađenje različitih ekosistema, kao što su vazduh ili voda ili nedozvoljeno korišćenje opasnih materija, posledicu u vidu uništenja ili oštećenja životinjskog ili biljnog sveta velikih razmera propisao kao kvalifikatorni oblik krivičnog dela, za koji je zaprećena stroža kazna.² Ipak, iz ugla krivičnopravne zaštite ugroženih divljih biljnih i životinjskih vrsta i šumskih ekosistema u daljem tekstu ovog rada razmatra se efikasnost krivičnopravne zaštite u odnosu na najvažnija krivična dela u oblasti zaštite biodiverziteta, i to: krivično

¹ Antropocentrizam predstavlja filozofski pravac koji polazi od toga da samo ljudi poseduju unutrašnje moralne vrednosti i da su samo njihove vrednosti podložne moralnim razmatranjima, dok ostatak prirode služi ljudima da ostvare svoje ciljeve i kao takav ima samo instrumentalnu vrednost. Ovakav pristup je osnov za antropocentrističku ideologiju po kojoj čovek, kao superiorno biće u prirodi ima pravo da upravlja florom, faunom i planetom Zemljom i da iskorišćava sve resurse i bića radi napretka čoveka kao najvažnije vrednosti. Ovaj pravac je u suprotnosti sa filozofijom biocentrizma i ekocentrizma, koje u centar vrednovanja stavljaju život, a ne čoveka, smatrajući da su sva živa bića na planeti jednako važna, s tim što ekocentrizam dodatno zagovara i važnost očuvanja svih ekosistema uključujući mora, planine, reke, stene i drugo. Za više informacija pogledati na primer Goralnik & Nelson, 2012, pp. 145–155.

² Pogledati na primer krivična dela iz čl. 260, 263 i 266 Krivičnog zakonika Republike Srbije, krivična dela iz čl. 297 Krivičnog zakonika Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, čl. 303 Krivičnog zakonika Federacije Bosne i Hercegovine, čl. 370, 371 i 374 Krivičnog zakonika Republike Srpske, čl. 303, 303a, 304, 305, 306, 307, 313 i 314 Krivičnog zakonika Crne Gore, čl. 196, 210 i 211 Kaznenog zakonika Republike Hrvatske.

delo zagađenje životne sredine, koje predstavlja osnovno delo u oblasti zaštite životne sredine (Joksić, 2012, p. 24), a čiji kvalifikovani oblik posebno štiti uništenje i oštećenje biodiverziteta i krivično delo oštećenje i iznošenje u inostranstvo zaštićenog prirodnog dobra³, kao osnovno delo u oblasti zaštite ugroženih divljih vrsta, čiji kvalifikovani oblik se odnosi na protivpravni izvoz ili uvoz strogo zaštićenih i zaštićenih vrsta koje su često predmet ilegalnog prometa upravo zbog njihove vrednosti. Iz ugla zaštite šumskih ekosistema biće razmotreni krivično delo pustošenje šuma, koje je od velikog značaja za zaštitu šuma i sprečavanje ilegalne seče ili oštećenja drveća, čiji kvalifikovani oblik posebno štiti šume u zaštićenim područjima i time i u smislu generalne prevencije dodatno ističe značaj zaštite šuma u područjima koja uživaju poseban režim zaštite, kao i krivično delo šumska krađa,⁴ koje takođe šalje jasnu poruku da su ilegalna seča i prodaja drveta zabranjene i posebno štiti u svom kvalifikovanom obliku zaštićene šume, nacionalne parkove ili šume sa posebnom namenom, i sprečava obaranje veće količine drveta.

4. Izazovi krivičnopravne zaštite ugroženih divljih biljnih i životinjskih vrsta u praksi

Neefikasna primena zakona u praksi je glavna prepreka u sprečavanju ilegalne trgovine divljim biljnim i životinjskim vrstama i šumskim ekosistemima (Schlingemann, 2017, p. 7). U krivičnom zakonodavstvu Srbije, Hrvatske, Crne Gore i Bosne i Hercegovine prepoznat je značaj krivičnopravne zaštite životne sredine i biodiverziteta u skladu sa Direktivom 2008/99/EC u smislu inkriminacije ovih krivičnih dela u krivičnom zakonodavstvu. Međutim, analiza primene krivičnih odredaba u praksi ukazuje na nedovoljnu primenu propisanih odredaba i neefikasnost krivičnopravne zaštite.

U celom regionu broj krivičnih prijava koje se podnose za krivična dela protiv životne sredine je veoma nizak. U Srbiji je u poslednjih deset godina prijavljivanje krivičnih dela protiv životne sredine povećano za skoro 50%, kao što je prikazano na Slici 1, ali to i dalje čini svega 2,6% od ukupnog broja podnetih prijava (Republički zavod za statistiku Republike Srbije, 2020, p. 13).

³ Krivično delo kojim se inkriminišu radnje oštećenja, uništenja i nelegalnog uvoza i izvoza zaštićenih divljih biljnih i životinjskih vrsta je različito uređeno u krivičnom zakonodavstvu Srbije, Hrvatske, Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Navedeni naziv se odnosi na zakonodavstvo Srbije; u Bosni i Hercegovini ovo krivično delo se zove oštećenje, uništenje i nedozvoljeni izvoz spomenika kulture i zaštićenih objekata prirode (čl. 321 Krivičnog zakonika Federacije Bosne i Hercegovine i čl. 301 Krivičnog zakonika Brčko distrikta), uništenje ili oštećenje zaštićenih prirodnih vrednosti ili dobara (čl. 375 Krivičnog zakonika Republike Srpske). U Crnoj Gori i Republici Hrvatskoj radnje uništenja i oštećenja zaštićenih vrsta inkriminisane su u krivičnom delu uništenje i oštećenje zaštićenog prirodnog dobra (čl. 310 Krivičnog zakonika Crne Gore), odnosno uništavanje zaštićenih prirodnih vrijednosti (čl. 200 Kaznenog zakonika Republike Hrvatske), dok su radnje ilegalnog uvoza i izvoza zaštićenih vrsta inkriminisane krivičnim delom iznošenje i unošenje zaštićenog prirodnog dobra i posebno zaštićene biljke i životinje i trgovanje njima (čl. 311 Krivičnog zakonika Crne Gore), odnosno trgovanje divljim vrstama (čl. 202 Kaznenog zakonika Republike Hrvatske).

⁴ Ovdje je važno napomenuti da Kazneni zakonik Republike Hrvatske i Krivični zakon Republike Srpske sadrže samo krivično delo pustošenje šuma, ali ne i krivično delo šumska krađa, s tim što u odnosu na šumske ekosisteme krivično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine (krivični zakonici sva tri entiteta) za razliku od ostalih krivičnih zakonodavstava u regionu sadrži i krivično delo izazivanje šumskog požara u kome se kao kvalifikatorni oblik inkriminiše radnja izazivanja šumskog požara u zaštićenoj šumi i nacionalnom parku u kom slučaju je zaprećena stroža krivična sankcija.

Slika 1. Broj podnetih prijava u Srbiji za krivična dela protiv životne sredine protiv punoletnih lica za period 2010–2019.

U Bosni i Hercegovini primetno je veliko opadanje prijavljivanja krivičnih dela protiv životne sredine. Tako je u entitetu Republika Srpska broj krivičnih prijava za dela protiv životne sredine sa 665 prijava u 2017. godini opao na 146 prijava u 2019. godini (Republički zavod za statistiku Republike Srpske, 2018, p. 531; Republički zavod za statistiku Republike Srpske, 2020, p. 557), dok je u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine u 2017. godini podneto 1407 prijava, a u 2019. godini 591 prijava (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2018, p. 4; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2020, p. 3), kao što je prikazano na Slici 2. Broj prijava je u oba entiteta veoma nizak i čini svega 3,13% od ukupnog broja podnetih prijava u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2020, p. 3) odnosno 1,43% u entitetu Republika Srpska (Republički zavod za statistiku Republike Srpske, 2020, p. 557).

Slika 2. Broj ukupno podnetih krivičnih prijava i broj prijava podnetih za krivična dela protiv životne sredine u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj u 2017. i 2019. godini

Nizak procenat prijavljivanja krivičnih dela protiv životne sredine primetan je i u Hrvatskoj i Crnoj Gori. Tako je u 2019. godini u Hrvatskoj od ukupno 52.670 podnetih krivičnih prijava samo 317 prijava podneto za krivična dela protiv životne sredine, što je zabrinjavajuće nizak procenat od svega 0,6% (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2020, pp. 18, 24), dok je u Crnoj Gori od ukupno 5692 prijave, podneto 352 prijave protiv životne sredine, što je 6,18% i predstavlja najveći procenat prijavljivanja u regionu (Uprava za statistiku Crne Gore, 2020, pp. 217, 219).

Broj krivičnih prijava za krivična dela od značaja za zaštitu ugroženih divljih biljnih vrsta koja su navedena u prethodnom poglavlju takođe je veoma nizak. Nešto više krivičnih prijava u regionu se podnosi u oblasti zaštite šumskih ekosistema, nego u odnosu na krivična dela kojima se štite strogo zaštićene ili zaštićene divlje biljne i životinjske vrste. Tako su, na primer, u Srbiji u 2019. godini podnete 1993 krivične prijave za krivično delo šumska krađa i 63 za krivično delo pustošenje šuma, dok je za krivično delo zagađenje životne sredine podneto samo 17, a za krivično delo uništenje, oštećenje, iznošenje u inostranstvo i unošenje u Srbiju zaštićenog prirodnog dobra podneto 10 krivičnih prijava, kao što je prikazano u Tabeli 1 (Republički zavod za statistiku Republike Srbije, 2020, pp. 20–22). Međutim, ovaj broj krivičnih prijava i u odnosu na šumske ekosisteme i dalje je veoma nizak, ako se ima u vidu svakodnevna ilegalna seča šuma (Centar za istraživačko novinarstvo, 2017). Kada se ima u vidu značaj očuvanja biodiverziteta, ovako mali broj prijava ozbiljno zabrinjava i upućuje na zaključak da se dela protiv životne sredine i biodiverziteta retko otkrivaju u praksi.

Krivična dela protiv biodiverziteta	Broj podnetih krivičnih prijava
Zagađenje životne sredine	17
Uništenje, oštećenje, iznošenje u inostranstvo i unošenje u Srbiju zaštićenog prirodnog dobra	10
Pustošenje šuma	63
Šumska krađa	1993

Tabela 1. Podnete krivične prijave u Srbiji u 2019. godini za krivična dela protiv biodiverziteta

Na zabrinjavajuće mali broj prijavljivanja krivičnih dela protiv biodiverziteta i u odnosu na zaštićene divlje vrste i u odnosu na šumske ekosisteme ukazuju i podaci Hrvatske. U 2019. godini podneto je samo 9 krivičnih prijava za krivično delo pustošenje šuma, koje je jedino delo u Hrvatskoj kojim se direktno inkriminišu protivpravne radnje usmerene na šumske ekosisteme, dok je za krivična dela kojima se inkriminišu protivpravne radnje usmerene na zaštićene vrste broj prijava neznatno viši, kao što je prikazano u Tabeli 2 (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2020, p. 24).

Krivična dela protiv biodiverziteta	Broj podnetih krivičnih prijava
Onečišćenje okoliša	13
Trgovanje divljim vrstama	3
Uništavanje zaštićenih prirodnih vrijednosti	8
Pustošenje šuma	9

Tabela 2. Podnete krivične prijave u Hrvatskoj u 2019. godini za krivična dela protiv biodiverziteta

Zabrinjava i to što veliki broj prijava za krivična dela protiv životne sredine u daljem toku postupka bude odbačen. Tako je u 2019. godini u Hrvatskoj od 373 podnete krivične prijave, optužnica podneta u 107 slučajeva prijava (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2020, pp. 24–25), dok je u Crnoj Gori iste godine od 352 podnete prijave, u 108 slučajeva podignuta optužnica (Uprava za statistiku Crne Gore, 2020, p. 219). U entitetu Republika Srpska od ukupno 146 podnetih prijava optužnica je podignuta u 41 slučaju (Republički zavod za statistiku Republike Srpske, 2020, p. 557), a u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine od 691 prijave optužnica je podignuta u 487 slučajeva (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2020, p. 3). U Srbiji je u 2019. godini od ukupno 2425 krivičnih prijava, optužnica/optužni predlog podignut u 501 slučaju (Republički zavod za statistiku Republike Srbije, 2020, pp. 20–21), kao što je prikazano na Slici 3. U ostalim slučajevima istraga nije sprovedena ili je obustavljena.

Slika 3. Broj slučajeva u kojima je podneta krivična prijava za krivična dela protiv životne sredine i u kojima je podignuta optužnica u 2018. godini

Jedan deo krivičnih prijava bi svakako mogao da bude odbačen zbog primene instituta odlaganja krivičnog gonjenja (Zakonik o krivičnom postupku RS, 2011, čl. 283), iako treba imati u vidu da upotreba ovog instituta nije opravdana u slučajevima ugrožavanja javnog zdravlja (Bugarski, 2015, p. 1636) sa čime bi se veliki broj krivičnih dela protiv životne sredine mogao dovesti u vezu, a posebno ugrožavanje šuma koje direktno doprinosi zagađenju vazduha i narušavanju javnog zdravlja.

Može se pretpostaviti da se najveći broj krivičnih prijava odbacuje usled nedovoljno dokaza jer ne postoje osnovi sumnje da je učinilac učinio krivično delo koje mu se stavlja na teret,⁵ što navodi na zaključak da ne postoji dovoljno visok nivo znanja i kapaciteta profesionalaca za postupanje u krivičnim postupcima u oblasti zaštite životne sredine i biodiverziteta. Globalni izveštaj o kriminalu u vezi sa divljim vrstama i o trgovini zaštićenim vrstama iz 2020. godine ukazuje da najveći broj krivičnih prijava u oblasti zaštite biodiverziteta u praksi bude odbačen zbog manjka dokaza i nedovoljnih kapaciteta profesionalaca, posebno tužilaštva, da obezbede dokaze i da na njima utemelje slučaj (UNODC, 2020, p. 22). Postupanje u ovim krivičnim delima zahteva poznavanje brojnih upravnih odredaba koje se odnose na životnu sredinu, a koje su samo u zakonodavstvu Srbije sadržane u više od trideset zakona i sto podzakonskih akata (Tanjević & Opačić, 2012, p. 121). To takođe zahteva visok nivo kapaciteta različitih profesionalaca i njihovo koordinisano delovanje u okviru nadležnosti, i to ne samo policije, suda i tužilaštva već i carine i inspeksijskih službi (Uljanov, 2012, p. 69). Na problem nedostatka kapaciteta ukazuju i istraživanja sprovedena u regionu. Tako se u istraživanju „Izazovi u praksi i Republici Srbiji u oblasti organske proizvodnje i sakupljanja divljih biljnih vrsta“ iz 2019. godine, kao razlozi nedovoljne efikasnosti pravosudnog sistema u sprečavanju neodrživog sakupljanja divljih biljnih vrsta ističu nedovoljni kapaciteti sudija i tužilaca za efikasno

⁵ Pogledati na primer čl. 284 Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije.

vođenje postupaka u oblasti zaštite životne sredine, kao i nedovoljni kapaciteti pripadnika policije za efikasno obezbeđenje dokaza u krivičnim delima protiv životne sredine (Banić, 2019, pp. 236–269). Ovi izazovi mogu se prevazići i specijalizacijom profesionalaca za postupanje u krivičnim delima protiv životne sredine i biodiverziteta i uspostavljanjem specijalizovanih tužilaštava i sudskih veća za postupanje u ovoj oblasti. U ovom trenutku nijedna od država u regionu nema specijalizovana tužilaštva i sudove za krivična dela protiv životne sredine, ali je započet rad na podizanju kapaciteta profesionalaca za rad u ovoj oblasti. Izveštaj Koalicije 27 ukazuje da su u Srbiji održane obuke tokom 2009. i 2010. godine u kojima su učestvovali predstavnici policije, carine, tužilaštva, suda i inspekcije, sa ciljem jačanja njihovih kapaciteta za sprovođenje istraga i otkrivanje nezakonitih radnji koje se tiču ugroženih divljih vrsta i staništa i za borbu protiv kriminala vezanog za ugrožene divlje vrste, ali da je neophodno nastaviti sa daljim jačanjem kapaciteta profesionalaca (Antić, 2020, pp. 95–100).

Nakon podizanja optužnice najveći broj krivičnih procesa za krivična dela protiv životne sredine se završi osuđujućom presudom. Na Slici 4. prikazan je odnos između broja slučajeva u kojima je podignuta optužnica i broja slučajeva u kojima je optuženi proglašen krivim i osuđen u 2019. godini u Srbiji (Republički zavod za statistiku Republike Srbije, 2020, p. 46), Crnoj Gori (Uprava za statistiku Crne Gore, 2020, pp. 219–220), Hrvatskoj (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2020, p. 66), entitetu Federacija Bosne i Hercegovine (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2020, p. 3) i entitetu Republika Srpska (Republički zavod za statistiku Republika Srpska, 2020, p. 558).

Slika 4. Broj slučajeva u kojima je podignuta optužnica za krivična dela protiv životne sredine u 2018. godini i u kojima je optuženi proglašen krivim u Srbiji, Crnoj Gori, Hrvatskoj, entitetu Federacija Bosne i Hercegovine i entitetu Republika Srpska

Međutim, analiza izrečenih sankcija ukazuje na veoma blagu kaznenu politiku za dela protiv životne sredine. Najčešća krivična sankcija koja se izriče za krivična dela protiv životne sredine je uslovna osuda. Tako je u Srbiji od 417 osuđujućih presuda u 2019. godini, uslovna osuda izrečena u 278 predmeta (Republički zavod za statistiku Republike Srbije, 2020, p. 79), u Republici Srpskoj od 56 osuđujućih presuda, uslovna osuda je izrečena u 40 predmeta (Republički zavod za statistiku Republike Srpske, 2020, pp. 559–560), u Hrvatskoj od 71 osuđujuće presude, uslovna osuda je izrečena u 63 predmeta (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2019, p. 120). Posle uslovne osude najčešće se izriče novčana kazna, a u malom broju slučajeva kazna zatvora. U Srbiji, pored navedenih sankcija, izrican je i rad u javnom interesu, kućni zatvor i sudska opomena, kako je prikazano na Slici 5. (Republički zavod za statistiku Republike Srbije, 2020, p. 79). Međutim, rad u javnom interesu se u Srbiji vrlo retko izriče. U 2019. godini je ova krivična sankcija izrečena 13 puta, od čega 12 puta za krivično delo šumska krađa (Republički zavod za statistiku Republike Srbije, 2020, p. 81). Povećanje izricanja ove krivične sankcije bilo bi značajno iz ugla zaštite biodiverziteta, kao i iz ugla prevencije, posebno ako bi se način izvršenja ove krivične sankcije određivao u skladu sa izvršenim krivičnim delom kroz aktivnosti usmerene na unapređenje biodiverziteta, kao što bi, na primer, bilo pošumljavanje, u slučaju krivičnih dela usmerenih na šumske ekosisteme.

Slika 5. Ukupan broj izrečenih krivičnih sankcija za dela protiv životne sredine u Srbiji za 2019. godinu

Blaga kaznena politika i pretežno izricanje uslovne osude primetno je kod svih krivičnih dela protiv biodiverziteta, ali je naročito prisutna kada je u pitanju krivičnopravna zaštita zaštićenih divljih biljnih i životinjskih vrsta, za koje delo i inače postoji gotovo zanemariv broj osuda. Tako su u Srbiji u 2019. godini za ovo krivično delo osuđene samo tri osobe (Republički zavod za statistiku Republike Srbije, 2020, pp. 70–74), dok je u Hrvatskoj

osuđena jedna osoba za krivično delo uništavanje zaštićenih prirodnih vrijednosti i tri osobe za krivično delo trgovanje zaštićenim prirodnim vrijednostima (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2020, p. 120). U svim slučajevima izrečena je uslovna osuda, osim u jednom slučaju u Srbiji u kome je izrečena sporedna kazna.

5. Zaključak

Krivičnopravna zaštita sve više se prepoznaje kao jedan od najvažnijih delova sistema zaštite životne sredine i zaštite biodiverziteta, jer propisivanjem krivičnih dela i njihovom efikasnom implementacijom u praksi jasno šalje poruku o zabrani i osudi svih ponašanja i aktivnosti koje negativno utiču na životnu sredinu i biodiverzitet.

Krivična dela sadržana u krivičnom zakonodavstvu Srbije, Hrvatske, Crne Gore i Bosne i Hercegovine predstavljaju dobar osnov za krivičnopravnu zaštitu ugroženih divljih biljnih i životinjskih vrsta i šumskih ekosistema, i to ne samo u smislu specijalne već i generalne prevencije. Eventualno bi se moglo razmotriti propisivanje strožih kazni za krivična dela protiv biodiverziteta u cilju ostvarenja generalne prevencije, kao i uvođenje novih krivičnih dela u nekim državama, na primer u Srbiji, kao što je delo uništavanje staništa ili ugrožavanje bukom, vibracijama ili jonizirajućim zračenjem.

Međutim, ono što u ovom trenutku predstavlja najveći izazov u krivičnopravnoj zaštiti biodiverziteta i ugroženih divljih vrsta jeste neefikasna implementacija propisanih zakonskih odredaba u praksi. Iako je u nekim zemljama u regionu poslednjih godina došlo do povećanja prijavljivanja krivičnih dela protiv životne sredine, broj prijavljenih slučajeva je i dalje nizak. Veliki broj krivičnih prijava bude odbačen, dok se krivični postupci u kojima bude podignuta optužnica uglavnom završavaju izricanjem blagih krivičnih sankcija, najčešće uslovnih osuda ili eventualno novčanih kazni. Blagom i neefikasnom kaznenom politikom se šalje poruka građanima da dela protiv životne sredine i biodiverziteta nisu od neke velike važnosti za društvo i umesto da hitno prestanu sa takvim praksama, oni se ohrabruju da nastave sa daljim ugrožavanjem biodiverziteta i životne sredine. Ovo je u suprotnosti sa ozbiljnom situacijom zagađenja životne sredine i izumiranja biodiverziteta u zemlji i svetu.

Broj osuda koje se odnose na ilegalni promet zaštićenih divljih biljnih i životinjskih vrsta je minimalan. Iako nešto veći broj osuda postoji za krivična dela u kojima su zaštitni objekti šumski ekosistemi, kada se uzme u obzir svakodnevno ugrožavanje i uništavanje šuma i ovaj broj osuda je na veoma niskom nivou. Efikasna implementacija krivičnopravnih odredaba u praksi predstavlja izazov ne samo u regionu već i u svim zemljama članicama Evropske unije koje, iako su u velikoj meri harmonizovale svoje krivično zakonodavstvo sa zahtevima sadržanim u Direktivi 2008/99/EC, još uvek ne uspevaju da obezbede i efikasnu primenu krivičnopravnih propisa (Faure, 2017, p. 144). Prevazilaženje ovog izazova zahteva unapređenje znanja i kapacitete sudija, tužilaca i pripadnika policije i njihovo specijalizovanje za postupanje u krivičnim postupcima protiv životne sredine i biodiverziteta. Takođe zahteva i podizanje kapaciteta svih profesionalaca koji su zaduženi za vršenje nadzora u oblasti životne sredine i zaštite biodiverziteta u okviru upravnih ovlašćenja, kao što su carinici, inspekcija, šumari, upravljači i čuvari zaštićenih područja, koji imaju važnu ulogu

u otkrivanju ovih krivičnih dela i njihovom pravilnom dokumentovanju radi obezbeđenja kvalitetnih dokaza za dalji krivični postupak.

Efikasnim sprovođenjem krivičnog postupka za krivična dela protiv biodiverziteta i izricanje adekvatnih krivičnih sankcija šalje se jasna poruka građanima o osudi svih ponašanja koja negativno utiču na životnu sredinu i utiču na izumiranje biljnih vrsta. Na ovaj način, efikasan krivičnopravni sistem, kao važan deo sistema zaštite životne sredine, može doprineti očuvanju biljnih i životinjskih vrsta na zemlji i uticati na izgradnju ekološke svesti ljudi o važnosti očuvanja životne sredine, očuvanja biodiverziteta i vrednovanja planete na kojoj živimo.

Literatura

- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. 2018. *Saopćenje broj 7 od 29.08.2018. godine - Punoljetni učinioци krivičnih djela u Bosni i Hercegovini 2017*. Dostupno na: http://www.bhas.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2018/CRI_02_2017_Y1_0_BS.pdf.
- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. 2020. *Saopćenje broj 1 od 31.08.2020. godine - Punoljetni učinioци krivičnih djela u Bosni i Hercegovini 2019*. Dostupno na: http://www.bhas.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/CRI_02_2019_Y1_0_BS.pdf.
- Alcamo, J. & Bennett, E. 2005. *Millenium Ecosystem Assessment – Ecosystems and Human Well-being*. Washington DC: Island Press.
- Antić, M. (ur.). 2020. *Koalicija 27 - Poglavlje 27 u Srbiji: Napredak u magli*. Beograd: Mladi istraživači Srbije.
- Banić, M. 2019. *Pravni aspekti zaštite biodiverziteta i organske proizvodnje u kontekstu zelene ekonomije*. Doktorska disertacija. Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu. Dostupno na: <http://union.edu.rs/wp-content/uploads/2020/02/Doktorska-disertacija-Milena-Banic.pdf>.
- Bélanger, J. & Pilling, D. (eds.). 2019. *The State of the World's Biodiversity for Food and Agriculture*. Rome: FAO Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture Assessments.
- Bugarski, T. 2015. Krivični postupak za dela protiv životne sredine. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 49(4), pp. 1633–1647.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. 2020. *Statistička izvješća broj 1671, Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optuženja i osude u 2018*. Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/SI-1671.pdf.
- Faure, M. 2017. The Development of Environmental Criminal Law in the EU and its Member States. *Review of European Community & International Environmental Law*, 26(2), pp. 139–146.
- Goralnik, L. & Nelson, M.P. 2012. Anthropocentrism. In: Chadwick, R. (ed.), *Encyclopedia of Applied Ethics*, Second Edition, Volume 1. San Diego: Academic Press, pp. 145–155.
- Grooten, M. & Almond, R.E.A. (eds.). 2018. *WWF Living Planet Report 2018 - Aiming Higher*. Gland: WWF.
- Grooten, M. & Petersen, T. (eds.). 2020. *WWF Living Planet Report 2020 – Bending the Curve of Biodiversity Loss*. Gland: WWF.

- Joksić, I. 2012. Krivičnopravna zaštita životne sredine u zakonodavstvu i praksi. U: Čavoški, A. & Knežević Bojović, A. (ur.), *Ekologija i pravo*. Beograd: Institut za uporedno pravo, pp. 20–32.
- Joldžić, V. 2014. Ekološki delikti i kazne: stvarno i potrebno. U: Kron, L. (ur.), *Prestup i kazna: de lege lata et de lege ferenda*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, pp. 165–174.
- Lilić, S. & Drenovak, M. 2010. *Ekološko pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- May, R.M. 1988. How Many Are There on Earth?. *Science. New Series*, 241(4872), pp. 1441–1449.
- Mora, C., et al. 2011. How Many Species Are There on Earth and in the Ocean. *PLOS Biology Journal*, 9, e1001127, pp. 1–8. Dostupno na: <http://journals.plos.org/plosbiology/article?id=10.1371/journal.pbio.1001127>.
- Rawat, U.S. & Agarwal, N.K. 2015. Biodiversity: Concept, threats and conservation. *Environment Conservation Journal*, 16(3), pp. 19–28.
- Republički zavod za statistiku Republike Srbije. 2020. *Bilten Punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji 2019 – Prijave, optuženja i osude*. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20205665.pdf>.
- Republički zavod za statistiku Republike Srpske. 2018. *Statistički godišnjak Republike Srpske 2018*. Dostupno na: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/godisnjak/2018/StatistickiGodisnjak_2018_WEB.pdf.
- Republički zavod za statistiku Republike Srpske. 2020. *Statistički godišnjak Republike Srpske 2020*. Dostupno na: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/godisnjak/2020/StatistickiGodisnjak_2020_WEB_II.pdf.
- Stojanović, Z. 1995. Krivičnopravna zaštita životne sredine – Neki aspekti zakonodavnog regulisanja. *Pravni život*, 9, pp. 291–301.
- Schlingemann, L. (ed.). 2017. *Combating Wildlife and Forest Crime in the Danube-Carpathian Region*. UN Environment. Dostupno na: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/22225/Combating_WildlifeCrime_Danube.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Tanjević, N. & Opačić, A. 2012. Zaštita životne sredine u krivičnom pravu Republike Srbije i podsticaji evropskih integracija. U: Čavoški, A. & Knežević Bojović, A. (ur.), *Ekologija i pravo*. Beograd: Institut za uporedno pravo, pp. 120–132.
- Uprava za statistiku Crne Gore. 2020. *Statistički godišnjak 2020*. Dostupno na: <http://monstat.org/uploads/files/publikacije/godisnjak%202020/GODISNJAK%202020%20.pdf>.
- Uljanov, S. 2012. Standardi INETERPOL-a u borbi protiv ekološkog kriminala. U: Čavoški, A. & Knežević Bojović, A. (ur.), *Ekologija i pravo*. Beograd: Institut za uporedno pravo, pp. 68–86.
- UNODC. 2020. *World Wildlife Crime Report 2020: Trafficking in Protected Species*. New York: UNODC. Dostupno na: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/wildlife/2020/World_Wildlife_Report_2020_9July.pdf.

Internet izvori

Centar za istraživačko novinarstvo. 2017. *Zbog ilegalne seče godišnje nestane hiljade hektara šuma*. Dostupno na: <https://www.cins.rs/zbog-ilegalne-sece-godisnje-nestane-hiljade-hektara-suma>.

Pravni izvori

Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law, OJ L 328, 6. 12. 2008, pp. 28–37.

Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine 2018, *Službeni glasnik Brčko distrikta BiH*, br. 33/2013, 47/2017, 26/2016, 13/2017, 50/2018.

Krivični zakonik Crne Gore 2003, *Službeni list RCG*, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i *Službeni list CG*, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018, 3/2020.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine 2003, *Službene novine Federacije BiH*, br. 36/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017.

Krivični zakonik Republike Srbije 2005, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016.

Krivični zakonik Republike Srpske 2018, *Službeni glasnik RS*, br. 64/2017, 104/2018.

Kazneni zakon Republike Hrvatske 2011, *Narodne novine*, br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019.

Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva RS 2010, *Službeni glasnik RS*, br. 5/2010 i 47/2011.

UN General Assembly, UN World Commission on Environment and Development. The Brundtland Report – Our Common Future, UN dok. A/42/427 (4. August 1987).

Zakonik o krivičnom postupku RS 2011, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019.

Zakon o potvrđivanju Konvencije o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje faune i flore RS 2001, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 11/2001.

Zakon o zaštiti životne sredine RS 2004, *Službeni glasnik RS*, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009, 72/2009, 14/2016, 76/2018, 95/2018.

Zakon o šumama RS 2010, *Službeni glasnik RS*, br. 30/2010, 93/2012, 89/2015, 95/2018.

Milena V. Banić, PhD

Attorney at Law, Law Office Milena Banić, Serbia

e-mail: *milena.banic@gmail.com*

CRIMINAL PROTECTION OF ENDANGERED WILD PLANT AND ANIMAL SPECIES: CHALLENGES OF LEGAL PRACTICE

Summary

With a growing environmental degradation and the destruction of natural resources, it is increasingly recognized that criminal law protection is needed as the most repressive measure to protect the environment. This paper considers the criminal law protection of biodiversity in the Republic of Serbia, Republic of Croatia, Montenegro and Bosnia and Herzegovina, with an emphasis on the protection of wild plant and animal species that are particularly vulnerable to overexploitation, including strictly protected and protected wild species and forest ecosystems. The analysis covers various criminal offenses against biodiversity in the context of protection of wild plant and animal species, and discusses the effects of the implementation of relevant regulations. Comparative statistics on criminal charges, as well as accusations and convictions for these crimes in the last decade, indicate a worryingly mild penal policy and a lack of capacity of professionals to act in environmental criminal proceedings. Although statistics indicate that there has been an increase in the reporting of environmental crimes, the number of reported cases remains at a worryingly low level. A large number of criminal charges are rejected, and when criminal proceedings are initiated and conducted, mild criminal penalties are imposed, most often suspended sentences or fines. All this indicates that increasing the knowledge and capacity of professionals is needed in order to improve efficiency of criminal protection against the environment and biodiversity in practice.

Keywords: environmental protection, biodiversity protection, wild plant species, wild animal species, protected species, environmental crime.

Primljeno: 30. 1. 2021.

Izmenjeno: 11. 2. 2021.

Prihvaćeno: 31. 3. 2021.